

Cilt 2 / Sayı 2 / Kış 2022

Kitap Tanıtımı

Ezber Bozan Bir Edebiyat Tarihi: *Metin Esaslı Bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi*

Hale Gülrü Gürkanlı Kutlu

Yeditepe Üniversitesi

Araş. Gör., Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0002-2164-9891

gulru.gurkanli@yeditepe.edu.tr

Gürkanlı Kutlu, Hale Gülrü. "Ezber Bozan Bir Edebiyat Tarihi: *Metin Esaslı Bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi*". *KÜN: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 2.2 (Kış 2022): 64-69.
DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.25>

Geliş Tarihi: 12.11.2022 / Kabul Tarihi: 04.12.2022 / Yayınlanma Tarihi: 30.12.2022

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

Ezber Bozan Bir Edebiyat Tarihi: *Metin Esaslı Bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi*

Hale Gülrü Gürkanlı Kutlu

Budak, Ali. *Metin Esaslı Bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2021.

Prof. Dr. Ali Budak¹, Türk edebiyatının başlangıcından XVIII. yüzyıla kadarki sürecini incelediği *Metin Esaslı Bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi*'nde, adından da anlaşılacağı üzere, şairleri ve yazarları değil metinleri odak noktası olarak alıyor. Türk edebiyatı gibi uzun soluklu bir edebiyatın tarihini yazma yolculuğunda belirli bir yöntem ve disiplin içinde kalmak elbette çok önemlidir. Budak, edebî metinlerle okuyucuyu buluşturmayı da öncelikli bir gaye olarak ortaya koyuyor. Böylece okuyucuya başlangıçtan XVIII. yüzyıla kadarki Türk edebiyatı metinlerini doğrudan görme ve değerlendirme fırsatı veriyor. Budak'a göre, şimdiye kadar hazırlanmış Türk edebiyatı tarihlerinin çoğunluğu edebiyat değil *edebiyatçılar tarihi* durumundadır. Nitekim Ömer Faruk Akün'ün de "Türk Edebiyatı Tarihi Yazmak Mümkün mü?" adlı makalesinde aynı sorunu ele alarak şu belirlemede bulunduğu hatırlanabilir: "Edebiyat tarihi, edebiyatçıların hayat hikâyelerini nakleden hâl tercümeleri yığını, birer sosyal tarih, düşünce tarihi şekline girmiştir" (12).

Hiç kuşkusuz, *Metin Esaslı bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi* merkeze metinleri alsa da eserlerin üreticileri, çevreleri ve şartları da ihmal edilmiyor. Daha açık bir söyleyişle, incelemede metinler bir antolojide olduğu gibi art arda sıralanmıyorlar, aksine bir bağlam içinde, edebî, siyasî ve içtimaî değerlendirmelerle ele alınıyorlar. Ayrıca, Budak, eserler üzerinde, mesela Nâbi'nin *Hayriyye*'sinden söz ederken yaptığı gibi; "Nâbi, oğlu için ideal bir insan tipi portesi çizirken o kadar da cesur, açık ve atak davranmamıştır" (1183) şeklinde isabetli tespitlerde de bulunuyor. Kabul etmek gerekir ki, bugün hâlâ edebiyat araştırmaları muğlak bir düzlemde ilerlemektedir. Öyleyse, edebiyat araştırmacısının ilk yapması gereken pozitif disiplinlerde olduğu gibi *açık kanıtlar* sunmak olmalıdır. Bunlar da zaten metinlerde mevcuttur. Sadece aranmaları ve bulunmaları gerekmektedir. Edebiyat çalışmaları da bu yaklaşımlarla

¹ Prof. Dr. Ali Budak, Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı.

daha bilimsel niteliklere bürünecek; varılan sonuçlar ve çıkarsamalar elle tutulur olacaktır. Budak, incelemelerini, tespitlerini ve yorumlarını edebî metinlerle destekleyerek işte tam da bunu yapmak istiyor. Edebiyat tarihçiliğine yeni bir yön vererek tüm tespitlerini edebî metinlerle destekleyip, kronolojik olarak okuyucuya sunuyor. Hem art-zamanlı hem eş zamanlı bir çalışma meydana geliyor. Dahası, okuyucuya, “benim bakış açılarımla ve değerlendirmelerimle yetinmeyiniz, size sunulan bu metinler üzerinden sizler de kendi çıkarımlarınızı yapınız, yepyeni yorumlara ulaşınız” (36) telkininde bulunuluyor. Gerçekten eser, tarihsel çerçeveler içinde dönemsel olarak sıralanmış metinleriyle okuyucunun önüne geniş yelpazeler açıyor, ona edebiyat tarihçisinin yorumlarını sorgulama imkânları veriyor.

Metin Esaslı bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi’nin öne çıkan hedeflerinden birisi de usul konusundaki ezberleri bozmaktır. Türk edebiyatı tarihçiliğinde geleneksel bir yöntemle dönemler kategorize edilerek eski-yeni ayrımına tabi tutulur. Çalışma, bu tür bir ayrıma karşı çıkıyor; edebiyatın daha bütünlüklü bir anlayış içinde ele alınmasını benimsiyor. Budak, artık değerlendirmelerin daha modern yaklaşımlar ve kuramlar içinde yapılması gerektiği üzerinde duruyor.

Türkiye’de edebiyat tarihçiliği yeni sayılabilecek kadar geç bir dönemde başlar.² Fuad Köprülü’nün edebiyat tarihi çalışmasına kadar tezkireler ve ona benzer yazar/şair ve bazı eser adlarının sınıflandırılmasından fazla ileriye gitmeyen derlemeler söz konusudur. Köprülü’nün “Türk Edebiyat Tarihinde Usul” (1913) makalesi edebiyat tarihçiliğinin bilimsel Batılı bir metot ile nasıl yapılacağını gösteren önemli bir adımdır. Lanson, Taine gibi ekolleri tanıtan Köprülü kendi hazırladığı edebiyat tarihinde öncelikle Türk edebiyatını dönemlere ayırır. Birinci devre, Arap ve Acem etkisinde, Akif Paşa ile başlayan ikinci devre ise Batı etkisindedir. İki büyük devre alt başlıklar halinde incelenir. Çalışmada yer alan “Mukaddime” ve “Medhal” bölümlerinde, edebiyat, tarihle iç içe ve onun kanıtlayıcı belgesi olarak sunan anlayış içinde verilmektedir. Fuad Köprülü edebiyat tarihlerini Lanson’un düşüncesine paralel olarak “Bir milletin geçmişteki fikri ve hissi hayatını göstermek itibarıyla medeniyet tarihinin yani bir milletin umumi tarihinin parçası” (33) olarak tanımlar.

Timurtaş ise edebiyat tarihinin tanımını şöyle yapmaktadır: “Edebiyat tarihi, bir milletin edebiyatının asırlar boyunca gösterdiği seyir ve tekâmülü tam olarak inceleyen; edebî oluş ve cereyanları bir bütün olarak ele alıp onların siyasî, içtimaî, ruhî ve fikrî muhit ve şartlarla ilgi ve münasebetini tayin ederek ve estetik değerini belirterek açıklayan bir ilimdir” (28). O hâlde yapılacak çalışma bir milletin değerlerini ortaya çıkaracak kadar etraflı ve kapsamlı olmalıdır. *Metin Esaslı Bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi* de Türk milletinin ruhunun somutlaşmış hâli olan Türkçenin gelişim çizgisini anlatmakla başlıyor. Buna sosyal arka planlar ve sosyal etkiler de eklenince ortaya neredeyse edebiyatın yanı sıra Türk kültürünün de tarihi çıkıyor.

Metin Esaslı Bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi altı bölümden oluşuyor. Tek cilt hâlinde yayımlanan 1362 sayfalık eserde bölümlere başlanırken önce tarihsel ve sosyal zeminler özetleniyor. Önce Doğu’da gelişmiş Kıpçak, Harezm, Çağatay sahaları verimleri sonra da Batı’da

² Türk edebiyat tarihçiliği hakkında daha fazla bilgi için bkz: Nâzım Hikmet Polat, “Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?”, *Beşinci Türk Kültürü Uluslararası Bilgi Şöleni*, Atatürk Kültür Merkezi .17 Aralık 2002, Ömer Faruk Akün, “Bir Türk Edebiyatı Tarihi Yazmak Mümkün müdür? İstanbul: *Dergâh* 1, (Mart 1990): 12- 13; 18-19, Sadık Tural, “Edebiyat Tarihi Kavramı ve Edebiyat Tarihçiliğimiz”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1, (1986): 21-38.

gelişmiş Azerî ve Anadolu sahaları verimleriyle ele alınıyor ve inceleniyor. Türk edebiyatını doğusu ve batısıyla bir bütün olarak gören eserde şairler ve yazarlar dönemlerine göre “sultan şairler”, “önder şairler”, “başka şairler” gibi sınıflandırmalara tabi tutuluyorlar. Aynı şekilde ana akımın dışında güçlü bir ırmak gibi akmayı başarmış eserler de “başka açılımlar” adı altında Budak’ın kendi yorumlarıyla incelenip değerlendiriliyor.

Biraz daha ayrıntı vermek gerekirse; *Kitabın Tarihi*’nin ilk bölümünde, dilin kültürle, toplumla ve edebiyatla ilişkisi açıklanıp Türk dilinin kökeni, dil aileleri, yapısı, Türk lehçeleri hakkında bilgiler veriliyor. Okuyucu Türk edebiyatı tarihine giriş yapmadan önce Türk dil tarihi hakkında genel bilgilerle donatılıyor. Ardından edebiyata giriş yapılıyor; “İslamlık öncesi Türk Edebiyatı” şekil-vezin-eser ekseninde ayrıntılı anlatıldıktan sonra “İslamlık Sonrası Türk Edebiyatı”na geçiliyor. İslamlık öncesi dönemde özellikle Orhun Yazıtları üzerinde duruluyor. Yazıtlara Türk tarihi, kültürü, dili ve edebiyatı açılarından ayrı ayrı değerler atfediliyor. İslamlık sonrası dönemde de benzer bir şekilde Kutadgu Bilig orijinal bir kurgusal metin olarak nitelendiriliyor. Türk kültürünün ve dilinin en büyük eserlerinden Dîvânü Lügâti’t-Türk de. Budak’ın incelemesinde vurgulanan eserlerden oluyor. Özellikle, Budak’ın Kâşgarlı’nın verdiği örnekler üzerinden XI. yüzyıla kadarki Türk şiirini hem dil hem vezin hem de uyak biçimleriyle belirlediği uzunca bölüm yaklaşım tarzıyla dikkat çekiyor.

Metin Esaslı bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi’nde eserin kendisi verildikten sonra onla ilgili alt başlıklar yer alıyor. Örneğin Dîvânü Lügâti’t-Türk, “Yapısı”, “Türk Kültür Tarihi Açısından Önemi”, “Kâşgarlı Mahmud’a Göre Türk”, “Kâşgarlı Mahmud’a Göre Türk Boyları”, “Oniki Hayvanlı Türk Takvimi ve Nevruz”, “Sosyal Hayat Unsurları”, “Türk Dili ve Edebiyatı Açısından Önemi”, “Dîvân Işığında XI. Yüzyıla Kadarki Türk Şiiri”, “Beyitler”, “Dörtlükler”, “Dîvân’daki Şairlerin Kimlikleri” alt başlıkları altında değerlendiriliyor. Yani bir eser, üreticisi, tüketicisi, çevresi, kültürel değeri, dile katkısı, millete katkısı gibi pek çok farklı bakışlarla aydınlatılıyor. Böylece birbirinden ayrı düşünülemeyecek dil ve edebiyatın ilişkisi çalışmanın başında açıklanıyor ve çalışmacının bütünlükçü yaklaşımı bu alanda da sergileniyor. Ayrıca çalışmada kullanılan başlıklar, Budak’ın yirmi yıldan fazla süren gazetecilik geçmişinin, edebiyat tarihinin peşinde sorgulayıcı, ezber bocuzu ve araştırmacı olmasına ne kadar katkı sağladığını gösteriyor. Bu duruma “Neden Farsça Yazmıştır?”, “Fuzuli’nin Çağına Tanıklığı: Beng ü Bade”, “Bir Hesaplaşma Metni Olarak Beng ü Bade”, “Gelenek Yıkıcılığı”, “İnanç Ayrı Şey Sanat Ayrı Şey”, “Eser Tercüme midir Değil midir?”, “Başka Açılımlar” gibi başlıklar örnek gösterilebilir.

İkinci bölümde Anadolu’da Türk edebiyatın nasıl başladığı ve ilk örnekleri üzerinde duruluyor. Bölümün başlığı olan “Anadolu Edebiyatı” aslında Köprülü’den itibaren kullanılan edebiyat kategorilerinden ayrılıyor, alternatif bir başlık sunuyor. İlgili bölümde yer alan pek çok eski metin, dipnotlarla günümüz Türkçesine aktarılmış hâllerıyla veriliyor. Böylece anlaşılma sorunu çözülüyor. Okuyucu metni hem orijinal hâliyle hem de günümüz Türkçesiyle okuma şansı buluyor. Bölüm, “Büyük Selçuklu Devletinin Mirası” ve “Yeni Coğrafyada Yeni Arayışlar” başlıklarıyla geliştiriliyor. Anadolu Türk edebiyatının başlangıcının birçok eserin gölgede kaldığı, birçok eserin ise gün yüzüne bile çıkamadığı bir süreç olduğu bu bölümde açıkça anlaşılıyor. Son dönem çalışmaları, bu döneme ait tarihsel bilgimizin yanlışlarla

dolu olduğunu, şair ve yazarların yaşadığı yüzyılların dahi doğru bilinmediğini gösteriyor.³ *Metin Esaslı bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi*, yeni bilgiler ve bulgularla bu dönemi de açıklıyor. Budak burada süregelen önyargıları kırmaya, gölgede kalan, konuşulmayanlar hakkında yeni düşüncüler ortaya koymaya çalışıyor. İncelemenin bu kısmında Mevlânâ'nın neden Farsça yazdığı, buna rağmen, neden Türk edebiyatı dairesi içinde yer alması gerektiği hakkında da ayrıntılı ve çarpıcı yorumlamalarda bulunuluyor.

Üçüncü bölümde XIV. yüzyıl Anadolu Türk Edebiyatı'na giriş yapılıyor. Burada önce Gülşehri'nin *Mantıku't-Tayr* adlı eserine geniş yer veriliyor. Asıl adı Gülşennâme olan eserin, Attâr'ın eserinin bir tercümesi olmayıp anonim bir hikâyenin orijinal bir Türkçe yazımı olduğu özellikle vurgulanıyor. Gülşehri'nin Attâr'a nasıl meydan okuduğu, eserini nasıl farklılaştırdığı, bu arada Türk edebiyatının ilk özgün hikâyesini nasıl meydana getirdiği metinden alınlarla ortaya konuluyor, kanıtlanıyor. Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'sine de yine orijinal kurgulanışıyla dikkat çekildikten sonra Hoca Mes'ûd'un *Süheyl ü Nevbahar*'ı ile Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşidnâme*'si de şimdiye kadar gölgede kalmış özgünlükleriyle ele alınıyor ve değerlendiriliyorlar. Edebiyat tarihlerinde yer alan "tutuk ve çekingen" ifadeleri eleştiren araştırmacı, burada Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ettiğinde inşa ettiği dil ve kimliğin Köprülü geleneğinden farklı olarak edebiyata yansımalarını ve aşamalarını net çizgilerle çiziyor ve özgünlüklerini ortaya koyuyor.

Dördüncü bölümde XV. yüzyıl konu ediniliyor. İlgili bölümde "Önder Şairler" başlığı altında Ahmed Dai, Şeyhi, Necati Beğ'e, "Başka Şairler" başlığı altında da dönemin tekke şairlerine ve Zeyneb Hanım ve Mihrî Hatun gibi klasik edebiyatın sahasını epeyce genişletmiş kadın şairlere değiniliyor.

Beşinci bölüm 394 sayfayla çalışmanın en uzun bölümüdür. Anlaşılacağı üzere XVI. yüzyıl ve şairlerini anlatıyor. Budak, en uzun bölüm olma sebebinin şairlerin eserlerinin nitelikleriyle ilgili olduğunu dile getiriyor: (Ali Budak: "Adeta demir bir çemberin içinde dönüp duruyoruz", 1). Bâkî'nin hemen her yönüyle modern bir şair olarak uzunca ele alındığı bölümde, Fuzûlî de özellikle *Beng ü Bâde* ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevileriyle farklı bir değerlendirmeye tabi tutuluyor. *Beng ü Bâde*'de Fuzûlî'nin çağına nasıl sosyal ve siyasal tanıklıklar gerçekleştirdiği, bilhassa medreselerdeki çözülmeye nasıl erkence dikkatleri çektiği üzerinde uzun uzun duruluyor. Böylece klasik edebiyatın sosyal yönünün zayıf olduğu şeklindeki önyargılar da metinlerle kırılmış oluyor. Edebiyat tarihi metin esaslı ilerliyor ancak siyasi ve sosyal fonun edebiyatla ilişkisi de eksik bırakılmıyor. "Bâkî'nin Şiir Evreni" başlıklı bölüm bunun en iyi örneklerinden birini teşkil ediyor. Bâkî'nin kurduğu şiir dili, Kanuni devri, şairin bulunduğu mevki ile beraber açıklanıyor. Budak şairin üslubunu kişiliği ve yaşadığı ortamın siyasi gücü ile harmanlayarak şöyle açıklıyor: "Bâkî, öncelikle hemen her kelimesinde bir büyük devletin şairi olduğu hissini okuyucuya da geçiren özgüveni yüksek biraz da yukarıdan bakan özgün üslubuyla farklılaşmaktadır"(743) Dönemin dilde yerleşme çabaları "Daha Çok Türkçe" başlığında Tatavlı Mahremi, Edirneli Nazmi, Hubbi Hatun üzerinden yansıtılıyor. Elbette, yüzyılın tezkireleri, mesnevileri ve halk edebiyatı verimleri de ayrı ayrı başlıklar altında kayıtlara geçiriliyor.

³ Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Halil İnalçık, *Has-Bağçe'de Ayş u Tarab- Nedimler Şairler Mutribler*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Kitabın altıncı ve sonuncu bölümünde Türk edebiyatının XVII. yüzyılına ışık tutuluyor. “Önder Şairler” başlığı altında Nef’i, Şeyhülislam Yahya Efendi, Nailî, Fehîm, Neşâtî, Nâbî gibi isimler ele alınıyor. “Mesneviler”, “XVII. Yüzyılda Nesir”, “Saz Şairleri”, “XVII. Yüzyılda Tarihler”, “XVII. Yüzyılda Seyahatnameler” de bölümün diğer başlıkları arasındadır. Burada hemen dikkati çeken yeni yaklaşımlardan birisini Bosnalı Sâbit’in “Gelenek Yıkıcılığı”na dair tespitler oluşturuyor. Çok çarpıcı örneklerle Sâbit’in hem dönemini hem de sonraki yüz elli yıllık süreci nasıl derinden etkilediği ortaya konuluyor. Nabi’nin *Hayrâbâd*’ının “Bir Yeniden İnşa Denemesi” olarak okunması da bölümün farklılık yaratan kısımlarından birisi durumunda. Budak, bu bölümde Şeyh Gâlib’in *Hüsn ü Aşk*’ın sebep-i telifini yazarken yaptığı nitelemelerle Nâbî’yi ve orijinal bir macera romanı durumundaki *Hayrâbâd*’ını nasıl gölgelediğini metinlerden yaptığı alıntılarla apaçık gözler önüne seriyor.

Bölümlerde yer alan tüm başlıklar şairlerin değil edebiyat metnlerinin tarihinin yazıldığını ortaya koyuyor. İnceleme boyunca her bölümde yer alan “Başka Açılımlar” başlığı ise çalışmayı en orijinal kılan taraf oluyor. Edebiyat ezberleri, bu başlıklar altında yıkılıyor ve daha önce düşünülmemiş yeni bakışlar kazandırılıyor. Türk edebiyatında tercüme olarak ele alınan, değeri küçümşenen eserlerin orijinal yönleri kendinden emin bir sesle gösteriliyor. Edebiyat tarihinde hangi şairin neden Türkçe yazmadığı, Azeri sahada mı Osmanlı sahasında mı incelenmesi gerektiği, tekke şiirinin getirdikleri, klasik edebiyatın dışa dönük yönleri vurgulanıyor. Kısacası, *Metin Esaslı bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi* kurgulanışından ara başlıklarına varıncaya kadar hemen bütün yaklaşımlarıyla yeni bir edebiyat tarihçiliği örneğini meydana getiriyor. Metinler üzerinden yazılmış bir edebiyat tarihi olarak da okuyucularına hem bütünlüklü hem öznel bakışlar geliştirme yolunu açıyor. Böylece Budak da Türk edebiyatının artık yeni ve farklı yorumlarla ele alınması ve değerlendirilmesi gerektiği doğrultusundaki amacına emin adımlarla yürümüş olduğunu gösteriyor. *Metin Esaslı Bir Yaklaşımla Edebiyat Tarihi*, “Yeni Bir Başlangıca Doğru” başlığı ile bitiyor ya da aslında yeniden başlıyor denebilir.

Kaynakça

Akün, Ömer Faruk. “Bir Türk Edebiyatı Tarihi Yazmak Mümkün müdür? Prof. Dr. Ömer Faruk Akün’le Orta Sayfa Sohbeti” *Dergâh* 1, (Mart 1990): 12-13, 18-9.

Budak, Ali. Ali Budak: “Adeta Demir Bir Çemberin İçinde Dönüp Duruyoruz” Yalçın Armağan, *K24/ Kitap, Kültür ve Kritik Dergisi*, T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, <https://t24.com.tr/k24/yazi/ali-budak-adeta-demir-bir-cemberin-icinde-donup-duruyoruz,3818>, 25.08.2022.

Köprülü, Mehmet Fuad. “*Türk Edebiyat Tarihinde Usûl*”, *Edebiyat Araştırmaları I*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989.

Timurtaş Faruk Kadri. “Türk Edebiyatı Tarihi Ana Kitabı Nasıl Yazılabilir?”, *Türk Kültürü* 7, (Mayıs 1963):28-30.